ЧЕКАННЯ

— Я б не прийшов сюди, якби не оті дітлахи,— промовив містер Мотт.

— Ваші діти?

— Ні, я ж вам казав: оті дітлахи, що на канікулах,— пояснює він, червоніючи.

Містерові Мотту, мабуть, далеко за сорок, вузьке обличчя насуплене. Час від часу він підозріливо зводить очі на Кетрін, немов перевіряючи її. Що з пею, чому вона забула про дітлахів, які зараз, у червні, вільні від занять, і гадає, що містер Мотт говорить про своїх власних дітей?

— Так, розумію,— каже Кетрін.— Ви маєте на увазі школярів, зайнятих неповний робочий день.

— Наймає їх на неповний робочий день, а мене, значить, геть у шию через оцей... забув, як зветься, закон, пропади він пропадом! За них йому не треба платити податку, державного податку. А зі мною інша справа. Хіба ж я в тому винен, кажу йому. Тут він і давай запевняти, нібито звільняє мене тимчасово...

Іноді відвідувачі вражали Кетрін нюансами і зворотами мови, і вона розуміла, що вони все-таки спілкуються і з іншими людьми. "Тимчасово!" Це слово не з лексикону містера Мотта, і, вживаючи його, він користується ним з деякою обережністю. Тепер він розбалакається, з нього ніби висмикнули невидимий чопик. Підозріливий, понурий, поширюючи кислий дух давно не праної білизни, він має вигляд людини мовчазної, як і всі вони; але так само, як і містер Мотт, вони всі стають говіркі, дійшовши до якоїсь таємничої межі...

Містер Мотт дивиться не на Кстрін, а на папери на її столі. Йому потрібно уточнити деякі факти. Він би й не звертався вдруге по допомогу, якби... Ще якихось два тижні, і все було б гаразд... Еге ж, він прострочив сплату попередньої позички більш ніж на рік, хіба ж він не повернув би борг? Умови йому відомі, але ж... Він говорить поквапливо, вже не зиркаючи спідлоба на Кетрін, а втупившись очима в папери. Усі відвідувачі Кетрін схожі один на одного. Вони шанують папери, все надруковане, різні записи. Папери пережили багатьох службовців бюро соціального забезпечення, переживуть, певно, і Кетрін. Картотеки вічні. Тільки слід говорити дуже швидко, проказувати скоромовкою деякі важливі пункти, щоб не припинився химерний складний процес видачі чеків — тепер його виконує велика машина, яка взимку була вже раз зламалася на цілі два нестерпні тижні.

Кетрін була четвертою дитиною в сім'ї, третьою дівчинкою. Збігли роки, вона підросла і вже сама їздила автобусом до міської бібліотеки. Повертаючись додому з міцно затиснутими під пахвою книжками, вона могла вже тверезо оцінити батьківський будинок та батьків у ньому. Батько був иа пенсії. Не такий уже ІЇ старий, але на пенсії; зранку до вечора він просиджував у вітальні, читаючи газети. Завжди босий. Він, бувало, цілував її, маленьку, а вона відверталася від запаху його почорнілих, нерівних зубів —бідний татусь! Тепер уже не цілує. Готуючи вечерю, вони з матір'ю чули, як він бубонить у вітальні: газетні новини його лютили.

їдучи до міста, вона йшла на зупинку на 35-й вулиці, а, повертаючись назад, виходила з автобуса на бульварі. Йшла додому задвірками. Скрадливо наближаючись до свого будинку, бачила випрану білизну,

яку мати розвішала па шворці у дворику, і щось їй завжди шпигало в кутиках очей. Мати, огрядна, задишку ват а жінка, вміла впоратися з купою роботи, до того ж робила все відразу: мила й витирала посуд, чистила й вишкрібала каструлі, розвішувала сушитися рушники, двічі на тиждень прала білизну. Снувала туди й сюди чорним ходом, важко

гупаючи по сходах угору і вниз, щоб упоратися з усім. Якось, повертаючись з бібліотеки, Кетріп побачила незграбну жінку в страхітливому платті, що спускалася сходами з дивакуватою поспішністю, так ніби бігла на пожежу з відром води. Та не було ні води, ні пожежі. Жінка несла випрану білизну, щоб розвісити на шворці. На тій шворці вічно щось висить, думала Кетрін, впізнаючи одночасно і білизну, і жінку.

Вона мала двох старших сестер і старшого брата, котрий служив у флоті, як і всі його приятелі. Після раптової смерті батька — він помер від паралічу за якусь годину — сестри вибралися: спершу Лінор, яка працювала стенографісткою в центрі міста, а згодом, вийшовши заміж, і Джеккі. Зоставшися з матір'ю у великому порожньому будинку, Кетрін зрозуміла, що сестри лишили їй усе. Геть усе. Через годину після похорону вона чула, як мати гупав нагору і вниз у своїх старих черевиках з фонду Червоного Хреста, важко дихаючи, пересував меблі, знімає ганчіркою ледь помітне павутиння, що з'явилося від того ранку...

Вона старанно вчилася, розуміючи, як важливо здобути освіту, а закінчивши школу, влаштувалася на роботу. Половину її щотижневого заробітку брала мати; старші сестри теж допомагали матері грішми, віддавав свій заробіток і Бд, який, повернувшись із флоту, влаштувався на фабриці поблизу. Щонеділі сходилися до них у гості родички похилого віку, і мати їм казала, що "живе розкошуючи". Більшу частппу того, що залишалося з грошей, Кетрін заощаджувала і за два роки мала досить, щоб вступити до коледжу,— правда, до звичайного коледжу — не до університету, але подумати тільки, яку силу грошей вона заощадила! Мати говорила про "заощаджені)) Кетрін гроші, нібито й справді десь виростав капітал. Провчившись два роки в коледжі, дівчина перевелася до університету на факультет "соціального забезпечення", бо хотіла допомагати людям і ще через те, що приміщення факультету мало вигляд скромний і приступний; факультет розміщався в старому університетському корпусі в центрі міста, далеко від пишних газонів нового університетського містечка, автобусний маршрут був їй знайомий, усе було знайоме і не дуже дороге. У Кетрін

був такий гарний середній бал, хвалилася усім мати, що в коледж її просто-таки запрошували—призначили стипендію в п'ятсот доларів!

Невдовзі Кетрін познайомилася з хлопцем із стоматологічного факультету. На першому побаченні він розповів їй про дівчину, з якою він зустрічався кілька років і яка потім йому відмовила. Дивлячись на його серйозне, засмучене обличчя, Кетрін ні разу не всміхнулася, і серце не тьохнуло їй у грудях під мереживною блузкою, придбаною для цього побачення. Сиділа з ним, чекаючи закінчення його ніякової розповіді; у всякому разі, їй подобалося під час його монологів переставляти попільнички на столах у ресторанах чи барах. Вона вичікувала. їхнім взаєминам судилося розділитися на два періоди: перший, коли він вів похмурі ущипливі розповіді про ту дівчину, немов жадав, щоб Кетрін знала все і водночас знала, що колись у нього був хтось, кого він цінував, хтось вартий його жалю; і другий, довгий період, коли він забув про свою першу любов, і вони закохалися одне в одного, соромливо й тихо, ходячи суботніми вечорами в кіно чи до ресторану.

Від нього вона дізналася, що її каштанове волосся, її великі, дещо витрішкуваті очі, її вузьке підборіддя, трохи завузьке, але не надто, можуть приваблювати; при певному освітленні вона схожа була на ляльку. Хлопець став її женихом, і вони, як і раніше, ходили обідати до китайського ресторанчика навпроти кінотеатру, а мати Кетрін, як і раніше, нещадно воювала з порохом, і до приходу жениха все блищало. Сидячи поруч з ним у загальній кімнаті (її колись називали вітальнею), Кетрін любила вплітати в його мовчання свої тихі мрії — уявляти себе одруженою, в іншій обстаповці, у загальній кімнаті власної квартири, чимось відмінної від цієї, хоч вона й не могла виразно уявити чим; хлопець уявлявся їй трохи балакучішим і не таким сутулуватим. Десь позаду, в кухні, відчувалася присутність важкого, незграбного тіла матері — воно не знало й хвилини спокою, а було стиснуте, немов велика пружина, готове накинутися на найменшу порошинку, масну пляму чи зухвалий, непристойний звук із "загальної кімнати".

Одного вечора Кетрін повідомила жениха, що їхні плани з одруженням доведеться на деякий час відкласти — матері мали робити операцію. Сприйняв він це турботливо і з співчуттям. Кетрін запевнила його, що операція незначна. За кілька тижнів мати одужає.

Але операція виявилася марудною та складною справою. На Кетрін звалилися двоє світів — дім та лікарня — і кілометри вуліщь, якими треба було їздити туди й пазад. Минали безсонні дні й ночі. Крім Кетрін, до лікарні приходило багато людей, юрми родичок, і всім необхідно було все, все знати. її жовчний міхур тепер просто як новий, бадьоро заявляла мати, просто як новий! Але якимсь чином операція виснажила її — так судовий позов виснажує позивачів, які чекають і ніяк не дочекаються виклику в суд, і їхню

силу підточує сама думка про те, що вони уплуталися в щось завелике, щоб ного пережити.

На той час Кетрін розпочала працювати в бюро соціального забезпечення, їй доручили справи сорока родин! Сорок родии у її віданні! Дівчина зустрічалася зі своїм жепихом щосуботи й щонеділі, а іноді й серед тижня, і щоразу, коли в них заходила мова про весілля — про пошуки квартири, про те, що мати поживе якийсь час у Джеккі, потім у Л і нор,—Кетрін охоплювало таке гостре почуття провипи, аж її млоїло. Робота теж лякала її. Кетрін тільки й думала як не про матір, то про службу.

— Вопи такі пещасні. У них стільки турбот,— говорила вона.

На побаченпях з ним вона іноді плакала, згадуючи жахливе життя своїх "підопічних"; матері ні на що не скаржилася; відвідувачі всі були чесні, аж ніяк не схожі на шахраїв —па що патякали газети. Мати не дуже довіряла її бадьорим розповідям. Неодмінно чекала неподобств і нещасть, але Кетрін нічого їй не казала. Коли мати запитувала про

жениха, про весілля, Кетрін щось відповідала, але нічого певного їй не говорила. Так збігли місяці.

У жепиха не клеїлося з навчанням, і щовечора вій дзвонив їй. Зігнувшись над телефоном, у купальпому халаті після вапни, на голові бігуді, Кетрін іноді плутала його зі своїми "підопічшіми", ловила себе на тому, що зітхає, не маючи змоги нічим зарадити. Хіба це від неї залежить? Того дня в матері за вечерею стався приступ. Від болю чи несподіванки обличчя в неї пополотніло, І Кетрін зрозуміла, що мати не прикидається.

— Авжеж, вони не знають, що з нею,— казала Кетрін женихові — так, ніби "вони" — ціла бригада фахівців, а не старші Том Тріксбі, якому стукнуло вже сімдесят.

— Коли ж ми все-таки одружимось? — запитував жених.

Врешті-решт він почав говорити про їхні взаємини так само похмуро, як колись говорив про взаємини зі своєю першою дівчиною — коли це було, три роки тому? Авжеж, стільки років зустрічався він з Кетрін, а тепер вони вирішили, що їм краще розійтися. Кетрін кілька днів готувала маленьку промову, почуваючи себе нещасною, безпорадною і побоюючись гіркої мовчазної згоди жениха. Чому він відступився так покірно, приречепо? Після цієї нової поразки груди в нього ніби запали ще дужче. Ненавидячи його за цю слабкість, вночі Кетрін заходилася істеричним плачем. Відчувала, як мати прислухається в темряві, але їй було байдуже.

Мати цікавилась, що являють собою її клієнти. Надходив ранок, починалася служба, минав ще один день, звичайнісінький робочий день. Коли Кетрін поверталася з роботи, мати завжди жадібпо розпитувала, чекаючи поганих новин. Іноді стара тижнями не вставала з ліжка,

принаймні поки Кетрін була вдома. Хоч дівчина й здогадувалась, що мати ходить, коли вона на роботі, однак ніколи не наважувалася висловити сумнів уголос. Що то за люди, які одержують допомогу від держави? Як вони поводяться?

Кетрін — їй уже виповнилося двадцять шість — відчувала себе молодою і ніби чистішою поруч з цією старою жінкою. Так, мати стала врешті старою. Щоб розважити її, дівчина розповідала анекдоти про селюків (Кетрін ніколи не вживала цього слова в бюро, хоч колеги обзивали ним прохачів), вони розмовляють каліченою мовою, не вміють триматися роботи, у них такі бліді, вимучені, скорботні, покірні, небезпечні обличчя. Дванадцятилітній синок містера К. заходить до крамниці й просить рису, йому й дають рис. (А насправді він хотів ірису, та не вмів правильно ВИЩІ мовити це слово). Хлопець оскаженів, поліз у бійку, бо всі реготали, аж за животи бралися.

— Хай їм цур, отим селюкам! У нашому кварталі Ух теж до лиха,— казала мати.

Ну, а як негритоси, цікаво було б знати.

— Негри,— виправила Кетрін,— чорношкірі... ввічливі и сумирні. їм не хочеться здіймати бучу.

— Цього ще бракувало,— погоджувалась мати.— Чорношкірі! — пирхала вона,— здається, слово їй сподобалося.

Та коли розповідати було вже ні про що, коли надій на плітки танула і не залишалося нічого, крім затхлої спальні, мати іноді заводила мову про батька. Старого сивого чоловіка, який колись сидів у вітальні, чоловіка з такими мозолями на ногах, що він навіть не міг узути черевики, Кетрін згадувала неохоче... Чи й справді то був її батько?

— Він був такий добрий,— плакала мати, стискуючи руку Кетрін,— ти не знаєш... Ви, дівчатка, й Ед ніколи й не догадувалися... Він стільки зробив, він так тяжко працював...

Кетрін іноді хотілось лягти з матір'ю, притулитися головою до голови і так удвох заснути. Якби тільки та менше говорила! Вона любила матір, але ж не можна весь час торочити те саме: ще й десяти місяців не минуло, як усі троє дітей роз'їхалися, і вже ніхто не допомагає, не дає грошей, а який добрий був їхній татко, який добрий. Поки мати говорила, Кетрін намагалася розслабитися. Вона тепер прагнула десь захотітися, забитися в якомусь закутку, тимчасом як люди розповідали їй про свою біду. Вона все ще почувала себе молодою, хоч їй уже минуло двадцять сім і від турбот біля очей прорізалися тоненькі зморшки.

— Мені вже недовго жити, а ти знайдеш собі справді гарну людину. Той, твій перший, тобі не пара. Я ніколи не втручалася — не моя справа. Але він тобі не

пара,— казала мати з докором, ніби Кетрін хотіла суперечити.

Підбурена матір'ю, ніби отримавши від неї дозвіл, вона почала мріяти про зустріч з майбутнім чоловіком. Тепер у неї були гроші, з'явилася можливість купувати гарний одяг. Шкіра в неї он яка чиста, дівчина вона чепурна. В цьому їй не відмовиш. Чоловіки всміхалися до неї, та їх спиняла її полохливість і якась пудотність. Але тут нічого не вдієш, думала Кетрін, чим могла вона зарадити? Хіба себе переламаєш?

Іноді мати почувала себе непогано. А в деякі дні була бліда як стіна, тіло її обвисало й жовтіло. Однак "у неї не було нічого особливого".

Доктор Тріксбі помер, і ніхто за ним не жалкує, з гіркотою думала Кетрін (скільки він перевів їхнього часу й грошей), і тепер з'явився новий лікар, який дражнив стару, немов дитину чи собаку. Кетрін обурювалася, але матері новий лікар сподобався.

— Волове здоров'я, самі послухайте,—говорив весело лікар, простягаючи старій стетоскоп.

Кожний його візит, думала Кетрін, оплачується багатьма годинами її праці.

Кетрін доручили "обстеження". В будинку поблизу її власного — в їхньому кварталі, як і в усіх кварталах міста, мешканці весь час міпялися,— і, мабуть, саме тому з якимсь пустотливим викликом вона вбралася в найкращий свій одяг, взула дорогі туфлі, натягла рукавички і вибрала сумочку з цілою підшивкою. (Стільки жінок — її колег по роботі — розкривали сумочку, щоб дістати паперову серветку, і всі бачили подерту підшивку!) Вона була ввічлива і привітна. А може, вона з заможної сім'ї, тільки пожертвувала собою задля людей. Ну, невже вона не гарненька?

Літиі жінки милувалися її ошатністю*

— У мене колись було таке саме волосся,— говорила якась стара відьма, без тіні заздрощів, нітрохи не сумніваючись, що Кетрін належить до іншого середовища.

Кетрін червоніла від цих похвал, цих незграбних лестощів; дехто глузував, що вона замолода для такої роботи, проте коли справа доходила до оцінки майна, то всі були змушені визнати її професійну вправність.

— Ти диви! Пляшка виноградного соку? Чому я не можу собі дозволити пляшку соку? Я не знала, що пін коштує сорок п'ять центів,

на етикетці не було ціни,— верещали впіймані на брехні її жалюгідні клієнтки з обличчями повій.

Незважаючи на свою м'якість і соромливість, Кетрін непомильно розпізнавала брехню. Брехали усі — під нансумирніших до найнахабніших, і щоразу брехни випирала якоюсь фальшивою нотою: наголосом не на тому слові, недомовкою, святенністю — правда ніколи не мала потреби вдаватися до такого хитрування. У боязких брехня розпізнавалася по тому, що вони уникали дивитися Кетрін в очі; у сміливих і нахабних — по тому, як вони намагалися збентежити її поглядом. Завдавали клопоту лише ті, хто не міг пригадати правди, хто й сам не знав, бреше, чи каже правду.

Десь на двадцять восьмому році життя вона вже ии поверталася думками до цих розмов. Залишивши іпіику в шухляді стола, тепер залишала там і людей її папки, ніколи вже не брала їх з собою додому, не плакала над ними в ліжку. Мріючи про свого майбутнього чоловіка, вона не відчувала до себе жалю, а хіба що якусь втішну цинічну мудрість, мудрість Клари, чий стіл у бюро стояв поруч з її власним. Так, як ІС.іара, вона не поводилася, але, мабуть, Кларин дзвінкий добрий гумор був їй приємний.

— Ти тільки послухай, який спритний,— заливалася сміхом Клара. —"Двадцять років займаюся бізнесом. Велосипедним бізнесом". Як тобі це подобається — "велосипедний бізнес"?

І хоч у словах Клари немає нічого дотепного, нічого кумедного, сміх її такий заразливий, що й Кетрін починає сміятися.

— Оці хитруни тільки те й роблять, що вигадують усякі дурниці,— каже Клара.

Кетрін поступово навчилася в розмові з прохачами карбувати слова чітким, упевненим голосом. Втупивши погляд у стіл, кількома короткими

фразами пояснювала мету діяльності бюро соціального забезпечення, немов усе, що вона говорила, було так само зрозуміло розгубленим, дивним людям по той бік стола, як і їй самій:

— Наша мета не заохочувати прохача залишатися все життя на утриманні, а повернути його до роботи. У вас є юридично відповідальні родичі?

Вони скошували на неї очі, уривчасто дихаючи, ніби хапаючись у повітрі за деякі вимовлені нею важливі слова — "утримання", "юридично відповідальні". Що воно в біса значить? їм потрібно почути "так" і тільки "так". їхні очі жадали прочитати це слово по її губах ще до того, як вона його вимовить — "так".

З певними клієнтками Кетрін завжди нервувала і — в глибині душі — соромилася.

— Чим ви можете пояснити, що не зверталися по допомогу аж до сьогоднішнього дня? — запитувала вона.

Грубі, зморшкуваті обличчя тих "певних клієнток" були схожі на маски — варіанти однієї й тієї ж маски, яку вони всі носили.

— Я позичала гроші. У своїх друзів. У зятя...

— Позичали гроші від самого січня й дотепер?

— Ні.

— Ви десь працювали?

— Кажу ж вам, що ні.

— — Жодних засобів на життя, крім позичок? Ніяких прибутків?

Відвідувачка починає обливатися потом.

— Я ж вам кажу, дехто з моїх друзів...

— Я мушу записати їхні прізвища. Мовчання.

— Але ж мені потрібні їхні прізвища. Такий по-рядок,— наполягає Кетрін.

Напруження між нею і клієнткою наростає, аж поки і Кетрін, і клієнтка можуть дивитися лише на папери, так охайно розкладені на столі. У цій тиші —її порушує лише важке дихання клієнтки і шум решти иідвідувачів за бар'єром — Кетрін відчуває химерну наркотичну дрімоту, дедалі дужчає запах дешевих парфумів клієнтки. Чи, може, це запах її власних парфумів?

— Міс, мені потрібні гроші. Потрібні негайно, я нікого не дурю й не заплутую,— каже клієнтка, і голос її ось-ось зірветься.

Кетрін, облизуючи пересохлі губи, дивиться на стіл. Позаду клієнтки з землистим обличчям сидять на твердих стільцях ще шість "кандидатів" — заклякли в неприродних, незручних позах, ніби їх фотографують. Нони хочуть показати Кетрін, що не прислухаються до розмови.

— Мені потрібно їсти. Мені потрібні гроші з фонду допомоги. Мені сказали прийти сюди, сказали, що тут подбають про мене... Я нездужаю...

— Я мушу знати джерело ваших доходів, починаючи з січня.

Ще одна моторошна хвилина тиші. Потім жінка верещить. Вона кидається вперед і вищить Кетрін в обличчя:

— Так що мені, здихати? Ти, брудна, гидка шльон-дра! Ти, шльондра!

Папери зі столу, ніби налякані цією навальністю, летять на підлогу. Кетрін відсовується зі своїм стільцем назад, і за хвилину буря вщухає — в бюро постійно чергують поліцейські, двоє з яких прибігають вчасно. Клієнтку виводять — вона лається і ридає, силкуючись вивернутися від пристаркуватих поліцейських, немов від залицяльппків, з якими їй ніколи панькатися.

Кетрін пеквапно йде до вбиральні, відмовившись від Клариної допомоги. Все сталося так швидко—'хіба передбачиш? Сталося тут, у великії! багатолюдній смердючій конторі з високою потрісканою стелею, з обдертими столами, шафами, стільцями і всіма цими відвідувачами, їхніми постійними клієнтами! Ніби ожили безглузді факти, зібрані в числених папках. У вбиральні Кетрін занудило, і майнула думка про матір: а якщо мати зараз умирає? "Господи, не доведи мене до цього,— благала, боячись подивитися на себе в дзеркало,— не допусти мене до такої старості. Не допусти, щоб я стала такою..." В голові у неї все так сплуталося, що вона пе знала, чи шепоче про матір, чи про ту повію. На кожному кроці чатують бридкі дикі істоти, заспокоювала себе Кетрін, і треба остерігатися. У цих дикунів найжахливіша їхня потворність — їх ні полюбити, ні пожаліти. Всі нутрощі вивертає від огиди до них, ніде в собі не знайдеш жалощів... ось до чого вони врешті-решт тебе доводять.

Коли вона повернулася назад, перед її столом сидів містер Мотт — на тому самому стільці, де хвилину тому сиділа вересклива клієнтка. У зовнішності містера Мотта було щось таке, чого не забудеш, дарма що в її картотеці тепер налічувалося шістдесят п'ять родин; завжди в костюмі й при галстуку, він не мав притаманного прохачам зляканого виразу і не нампгапся розжалобити її, хоч і був завжди похмурий.

— Слухаю вас, містере Мотт,— сказала вона лед-ио чутно, займаючи своє місце під перехресними поглядами присутніх. Щойно вона сіла, всі відвернули погляди вбік.

Містер Мотт заговорив, показуючи перівні зуби — ці зуби їй раптом щось нагадали,— і губи його деякий час рухалися, поки вона почала розрізняти слова. Сьогодні вона дуже повільно, ніби вві сні, розуміла, що діється навкруг.

—— Я б не прийшов сюди вдруге,— почав він: так усі вони починали свою пісеньку: "Я б не прийшов гюди".— Я прийшов через...

Кетрін пробігла очима заведені на нього папери. Родина Мотт. Безробіття, звісно, ніяких заощаджень, п'ятеро дітей — одне розумово відстале, двоє на реєстровані судом у справах неповнолітніх, дружніш непрацездатна через хворий хребет. Однак містер Мотт зараз повідомляв щось важливе:

— А так, вона повіялася до своїх старих у Тениес-оі. Накивала п'ятами разом з дітлахами. Отже, я тенор сам і матиму роботу, тільки треба зачекати два тижні — ще два тижні, і тоіі хлопець, про якого я вам мазав...

Під його розповіді в неї наморочиться голова. У записах стояло, що містер Мотт працював у бакалійній крамниці.

— Ви втратили своє місце?

— Я не казав вам. Я б не прийшов сюди, якби не дітлахи.

— Ваші діти?

Він подивився на неї з виразом презирливої гордості, червоніючи.

— Ні, оті дітлахи, як я казав, школярі, що на канікулах. Мої діти поїхали до жінчиних старих.

Поїхали. В о н а втекла і забрала їх, сіла на міжміський автобус. Я кажу про дітлахів на канікулах, що шукають приробітку. Він наймає їх на неповний робочий день, а сам примушує працювати довше...

— Так, зрозуміло,— сказала Кетріп. Вона з тривогою відчувала, що він, розповідаючи, оцінює її. Невже та вересклива клієнтка оголила для всіх її рану? В словах містера Мотта вгадувалася якась уперта мстивість, хоча він говорив, як і всі ці люди, тихим нерішучим голосом.

— Вона каже, що знову вагітна,— провадив містер Мотт, нахилившись уперед з несподівано злісним осміхом,— то хай собі їде, кого вона злякала? Хай забирається до дідька разом з усім виводком, я можу тепер сам про себе подбати. Ще два тижні.

— Так,—проказала Кетрін кволим голосом. Матері стало зовсім погано того яс року, в грудні,

саме тоді, коли Кетрін підвищили, призначивши контролером, її перевели до іншого приміщення далі по коридору, до невеликої кімнатки з протягами від високих вікон, що виходили на бетонований спортивний майданчик католицької восьмирічної школи. В цьому ж кабінеті поруч з нею сиділи плішивий чолов'яга, який під час роботи раз у раз прочищав носоглотку, сопучи й харкаючи, і розумна сорокарічна жінка з окулярами в золотій оправі. Мати казала, що хоче померти вдома, але діти, родички й молодий рожевощокий лікар заявили, що це дурниці, що вона взагалі ніде не помре. "У лікарні завжди чергують доглядальниці,— сказала Лінор.— Найкраще для тебе зараз побути в лікарні". Лінор тепер стала дебелою жінкою з нарум'яненими щоками, її чоловік працював на тій самій фабриці, що й Бд. Наодинці з Кетрін сестри нагадували сполоханих гусок: смикаючи її за рукава, ніби вона, колись найменша, раптом стала найстарша й найдужча, вони шепотіли:

"Боже мій, лімар каже, що надходить кінець, що однаково де..." < ІНдолашна матуся",— ґелґотіли вони, схлипуючи, див-іячись на Кетрін, немов на всевладну істоту, адже нона мала вищу освіту, працювала службовцем, носили дорогий костюм, і тому на ній лежав увесь тягар цього жаху і лише вона могла знайти порятунок.

— Бідолашна матуся, це такий удар для неї,— скапала Кетрін, дивлячись, як плачуть сестри,— у її власному сухому тілі не знайшлося місця для скорботи. Хоч би як глибоко опустився якір у його порожнечу, мін так і не долетів би до будь-якого почуття: смутку, жалощів чи навіть страху.

Та коли після смерті матері сестри довідалися, що та залишила Кетрін "усе" — старий будинок, меблі, посуд і трохи грошей,— сльози їхні висохли. Вони найняли адвоката, щоб відсудити "нерухоме майно", рівне за вартістю сумі, яку мати буцімто заборгувала їм багато років тому за виконання дрібних послуг: купівлю продуктів і всю ту роботу, яку буцімто викопували вони або їхні чоловіки. Кетрін, натішившись їхніми вигадками, віддала все, що вони просили. Не хотіла залишати в них ніяких почуттів до себе: ні любові, ні, звичайно, ненависті. Тепер їхня ненависть до неї вщухне, вилившись у безпідставне, глухе, віднині безсиле обурення. Вона їх збулася.

Кетрін помістила об'яву в бюро по продажу будинків для білих, хоч агент сказав їй, що надій мало. "Ніхто, крім кольорових, не купує в цьому районі",— по-ІІСІІИВ він. Три місяці жовте оголошення "Продається" иітало її на фронтоні будинку, як вона йшла вранці па службу чи поверталася надвечір назад, та коли встановлений термін минув, Кетрін вирішила не давати об'яви на наступний строк. Не хотіла продавати "кольоровим". Чому? Через матір. Але ж мати померла. То й що, адже мати була б принижена, довідавшись, що її будинок не складає цінності ні для кого, окрім "кольорових", тобто людей, у яких немає змоги придбати нічого кращого... Але ж мати померла. Так, померла, Кетрін це знала, проте все ще чекала, що стара з'явиться й почне снувати туди й сюди з віником і совочком для сміття. Зрештою

вона почала думати про матір лише як про особу, що втримала її від заміжжя, але не відчувала до неї через це ненависті. Пе відчувала ні ненависті, ні обурення, взагалі нічого до неї не відчувала. Проте з будинку не вибралася.

Багато років Кетрін не розуміла сенсу своєї роботи, але несподівано збагнула, що люди, чиї прізвища значаться в картотеках, не клієнти, а якраз навпаки. Якщо роботу виконувати як слід, то коробки легшають. Робота взагалі не залежить від прохачів. Коли до її кабінету — вона обіймала вже посаду контролера — заходили підлеглі, упрілі й засмучені (можливо, з клієнткою сталася істерика, а ці молоді люди щойно зі студентської лави), Кетрін знала одно: робота, за яку їм платять гроші, полягає в тому, щоб скоротити списки. Кетріп варто було кинути побіжний погляд на принесені папери — вона стільки їх бачила,-— як відразу помічала фальш: "Ось подивіться, вони не одержували допомоги з травня по липень. Ви звернули увагу? Хто їх утримував, якщо вона непрацездатна? У неї мусить хтось бути, хто дає їй гроші, розпитайте її про це. Нате, заберіть папку. Ні, ні, ніякої допомоги".

Тепер їй не доводилося зустрічатися з прохачами, на її рішення не впливало особисте ставлення до людини, її вже не могло прикро вразити залляте слізьми обличчя чи поганий запах з рота. Взагалі пічого особистого, просто служба. З таким самим успіхом вона могла б проглядати прізвища в телефонному довіднику, судячи лише з вигляду прізвища, викреслити його чи лишити — деякі прізвища мали сумирний виг.'їлд, вони не скаржитимуться. Інші, навпаки, можуть репетувати і спробувати зняти бучу, і, хоч ніякої бучі не станеться, розумніше не гнівити ті прізвища, нджe будь-який розгардіяш — річ небажапа. Химерпо, що ті "прізвища" пов'язані з людьми, які чекають годинами в черзі в коридорі, за бар'єром, у пальтах, непорушні, мов вівці. Іноді від цієї думки в Кетрін наморочилася голова — так з нею траплялося ще в школі, коли вона марно старалася розв'язати якусь пад-то складну математичну задачу.

їй уже перейшло за тридцять, а вона й досі вважала себе молодою; зрештою, колеги були старші від неї. Н будинку шугали жахливі протяги, він був до того старий і похмурий, що саме відображення її стрункої постаті в коридорному дзеркалі переконувало Кетрін, що вона ще молода. І материна присутність здавалась такою зримою, що вона, Кетрін, все ще повинна була залишатися найменшою в сім'ї... Хоч вона вже не купувала нічних сорочок і купальних халатів з тайм пою надією, що це "для її весілля", проте не перестала мріяти про свого майбутнього чоловіка. Десь у глибині душі чекала на нього. Ніколи, жодного разу не згадала про свого нерішучого жениха — він помер разом з жінкою, що завадила їхньому шлюбові. Коли-не-коли приятельки зводили її з ніяковими чемними холостяками, але з того нічого не виходило. Іноді то були вчителі, іноді "самостійні ділові люди", то несміліші, то сміливіші, але завжди "до побачення" біля дверей будинку Кетрін виявлялося остаточним прощанням.

Якось вересневого дня, по обіді, невдовзі після її Іменин — Кетрін сповнилося тридцять чотири — вона прямувала до автобусної зупинки, коли її увагу привернув чоловік, що вийшов з аптеки. Трохи вагаючись, пін усміхнувся й гукнув:

— Алло, міс Елікзандер!

Вона сахнулася, почувши це звертання: "міс Елік-зандер" — так називали її в бюро на 4-й вулиці. Вона пильно подивилася на чоловіка. Невже це хтось з її підлеглих? Ні, не підлеглий і не клієнт. Високий, з вузьким обличчям і рідкуватим волоссям, років п'ятдесяти; темний костюм з блискучої тканини, саме такої, що рекламується в усіх магазинах осіннього одягу.

— Не впізнаєте? — всміхнувся він, показуючи криві зуби.

— Ви... містер Мотт?

— До дідька з містером! Просто Боб. Боб Мотт, радий познайомитися,— сказав він, трохи бентежачись цієї церемонної формули,— Тобто радий бачити вас знову. Стільки часу спливло.

— Мені теж приємно бачити вас,— мовила Кетрін, ніяковіючи.

У новому костюмі, до блиску наглянсованих дорогих черевиках і з таким рішучим, енергійним обличчям, він, ясна річ, задавав тон. Мужчина. Кетрін, завжди невпевнена в собі на високих підборах, уп'ялася пальцями в сумочку, силкуючись придумати, що сказати. Містер Мотт зробив їй знак відступити вбік, щоб пропустити перехожого, який чимдуж квапився пройти, і, скоряючись іїому, вона відчула, що поступається чимось важливим.

— Усі тут біжать, мов ошпарені, поспішають,--сказав він весело. Який у нього молодий вигляд, здивовано відзначила Кетрін.— А от я нікуди не кваплюся, навіщо? Останнії! раз, коли ми з вами бачилисн, я вам казав про свою нову службу, пам'ятаєте? Розповідав, як в о н а з дітьми повіялася під три чорти. Бачите, я тепер на службі, тільки багато кращій. Як вона просилася, щоб я дозволив їй повернутися, та її їй сказав зась... Сказав, що тепер трішечки запізно. Я тепер сам собі пан. І мені це подобається. На —у мулицю я вже роками не потикаюся, поставив крапку. Ллє ж як здорово знову вас бачити! Я весь час сподівався — їй-право,— що десь ненароком вас перестріну. Але туди мені нізащо не хотілося повертатися.

ІСетрін пильно роздивлялася його. На погляд ніби торговець; цікаво, де він тепер працює?

— — Ви обійшлися зі мною дуже люб'язно,— сказав пін, усміхаючись, — Дехто з ваших справжні іроди — навіщо згадувати? Я не гніваюсь, не згадую лихом. Але ви були страх як люб'язні. Ага, ви куди зібралися?

Додому.

— — Своєю машипою?

— Ні, я сідаю тут на автобус.

Я підкину вас У мене новий автомобіль. Ходімо. Я підкину вас додому.

Нона подумала, що робить непоправну помилку, рантом хтось побачить її? Але водночас щось було в Ного голосі — наказ, який вона сподівалася почути все життя, але так і не дочекалася.

Йдучи до стоянки, він, знай, розбалакував про свою службу. Раз у раз уривав мову коротким, рішучим г мі піком і часто поглядав на Кетрін.

Еге ж, я був не від того, щоб десь перестріти мас, але не хотілося знову йти в ту богадільню. Зроду не пішов би.

Ви й досі одружені?

Нона зашарілася: питання прозвучало більш особисто, ніж їй хотілося, чомусь пригадався бланк заний п бюро...

— Незабаром я все оформлю як слід,— кинув він коханцем.

Автомобіль і справді був новий. Кетрін провела по капоту пальцем — так торкаються автомобіля манекенниці в рекламних телепередачах, ніби не в змозі протистояти спокусі. Містер Мотт, очевидно, пишався своїм автомобілем:

— Купив цими днями. Гляньте на спідометр. Ви коли-небудь бачили, щоб так мало було накручено миль?

Кетрін сказала, що автомобіль просто розкіш.

— Мені подобаються гарні машини. Мені подобаються гарні речі, ще б пак! З того часу, як я став знову на ноги, я купую тільки дорогі речі. Якщо мені треба костюм, я купую добротний костюм, а не мотлох, як було колись. І ніхто мені не указ, скільки я можу заплатити за нього чи скільки лез для гоління купувати на рік! — останнє було сказано з якоюсь прихованою злістю, але, коли Кетрін глянула на нього, він усміхався, як раніше.

— Дуже рада за вас,—сказала вона спроквола,

— Ще б пак! Обоє зніяковіли.

Він повіз її додому, і Кетрін здалося, що вій був розчарований, коли вона сказала звернути з бульвару. "Сюди?" — запитав він. На теплому вересневому осонні бавилися купки чорних дітей. Кетрін вказала на будинок, він запитав: "Отой будинок?" І, дивлячись на будинок з його машини, крізь бездоганне вітрове скло, Кетрін не могла не визнати, що будинок таки не вельми привабливий,—роками вона гнала від себе думку про будь-який ремонт, хоча фарба відставала, а палісадпик заріс бур'янами. Все життя вона вперто уникала ускладнень. Відчуваючи, що мусить вибачитися перед містером Моттом, вона сказала:

— Мати дуже любила цей будинок. Вона померла зовсім недавно... Я була коло неї до останньої хвилини, весь час доглядала її.

— Кепсько. Тобто я маю па увазі те, що вона померла,— сказав віп.

Якийсь автоматизм у його тоні підказав їй, що він не зовсім зрозумів почуте. І вона сама розгубилася, коли недбало промовила:

— Я мусила залишитися з нею. Вона нізащо не погоджувалася вибратися з цього будинку.

— Он як,— сказав він, і тепер у нього вийшло щиріше. На його обличчі було написано співчуття.

Він зупинив автомобіль біля будинку, і для неї настав той жахливий момент, якого вона чекала, не знаючи, що зробить. Але урочистість, яку випромінював містер Мотт,— може, сьогодні його день народження,— переконала Кетрін у правильності її поведінки.

— Ви не проти, щоб зайти на хвилину перепочити?

Він одразу погодився, ніби сподівався па запрошення.

Вони ввійшли в дім, і її огорнуло почуття вдячності до матері за прищеплену їй звичку до чистоти. В загальній кімнаті, незважаючи на обшарпані меблі, не було ні порошиночки, кімната скидалася на музей, сама недоречна обстава натякала на щось більше.

— У вас тут гарно й спокійно, справжнє домашнє ic у бельце,— промовив містер Мотт.

Він вмостився па дивані раніше, ніж вона встигла запросити його сісти. Звісно, де йому було вчитися манер? Кетрін вагалася, все ще не випускаючи сумочки з рук. Мабуть, треба його чимось пригостити, може запропонувати вина. Здасться, так роблять у подібних випадках. Але, очевидно, містерові Мотту невідомо, як "роблять". До того ж у неї ніякого частування, крім чаю — вона пила лише чай. Чай і молоко. Кетрін поклала нарешті сумочку і сама сіла навпроти гостя в крісло, продавлені подушки якого, здавалося, чекали ваги іншого тіла.

Погляд містера Мотта нишпорив по кімнаті. Здавалося, що все світло з вікон ллється лише на нього.

Кетрін розгладила спідницю, натягнула її на коліна, силкуючись придумати, що б його сказати.

— Жаль, що так не пощастило вашій мамі,— сказав містер Мотт.

— Тут уже нічим не зарадиш.

— Я й кажу. Люди мруть, як мухи,— погодив* ся він.

— А ви... живете в центрі?

— В західній частині.

— У багатоквартирному будинку?

— Так.

— Я й сама думала найняти квартиру,—проказала вона повагом, здивовано відзначаючи, що поставила себе в один ряд з ним. Невже для того, аби він почував себе зручніше?

— Не заперечуєте, якщо я закурю?

— Куріть, звичайно.

— А попільничка...

— О, не турбуйтеся,— похопилася Кетрін, не знаю-чи, що хотіла цим сказати,— не зважайте.

Він запалив сигарету і не зважав.

— Я й кажу, що все мав надію десь перестріти вас. Але розумієте, нікому не хочеться знову попадати в бюро, коли є змога туди не ходити.

— Я розумію,— сказала вона тихо.

— Оту установу ніхто не любить, авжеж.

— І я так думаю.

— Якісь шмаркаті негідники з нашого будинку все глузували через це з моїх дітлахів. Малі шмаркачі. Ніби самі кращі!

— Так... не дуже приємно,— погодилася Кетрін.

— Звісно, ваша програма приносить користь,— сказав містер Мотт. Помовчав. Потім провадив далі: — Один з іпспекторів — забув його прізвище — ну справжнісінький сучий син.— Він глянув на Кетрін, чи не висловлюється надто зухвало. Мовчання Кетрін надало йому відваги. Мій сусіда по будинку виїздив і питає нас, чи не візьмемо в нього телевізор — він йому все одно непотрібний. Ми й узяли. Тоді отой сучий інспектор, не знаю його прізвища, в окулярах, приходить, побачив телевізор і каже, що я сам його купив. От мерзотник! Замалим не викреслив мене через це із списку. А проклятий телевізор все одно був зіпсу-тий...

Кетрін не знала, що сказати. Дивилася, як наростає кунка попелу на кінчику його сигарети.

— Я ось уже вибрався з того... Тьху! Сам собі хазяїн,— сказав він. Збив щиглем попіл неуважливо на килим.

— Дуже рада це чути...

— Ви правду кажете, міс Елікзандер? — запитав він.— Ви раді?

— Звичайно.

— Та хіба?

Вона відчула, що червоніє.

— Що ви хочете цим сказати?

Містер Мотт усміхнувся до неї, усмішка перейшла в смішок:

— Я пожартував. Я тільки подумав, коли підвозив вас, що ваші справи не зовсім того... от панчішка на вас подерта і таке інше...

Кетрін із зусиллям вдихнула повітря, але по-дитячому не могла втриматися, щоб не подивитися на ногу. Так, у панчосі дірка. Мабуть, за щось зачепилася, сидячи за столом.

— Я не те, дцоб нагрубіяпити абощо,— сказав містер Мотт.— Але цей ваш будинок... і увесь цей квартал переважно негритянський. Фе, чим цс смердить?

— Що? Що ви хочете цим сказати?

Він затягнувся сигаретою, наче то була неабияка розкіш.

— Авжеж, як ви кажете, вам треба було зостатися з матір'ю, коли вона помирала,

— Я не розумію.

— У всіх помирав мама, ви не помічали? Я сам помітив давно. Я зроду не вважав себе за йолопа, міс Елікзандер. Мені не таланило, але йолопом я не був. Я бачив, що у всіх мама й тато помирають і треба крутитися поблизу, щоб поховати їх, отож у вісімнадцять років я чкурнув з дому. Хіба я кепсько придумав?

Серце в Кетрін почало калатати. Слова містера Мотта спроквола скочувалися з його губів, розтягнутих у посмішці, дедалі виразнішим ставав його тен-нессійський акцент.

— Я придумав розумніше за вас, якщо помізкувати, га? — сказав він зловтішно.

Кетрін схопилася на ноги, вона тремтіла. Містер Мотт не вставав. Дивився на неї знизу вгору, підвівши брови.

— Я пе хочу вас дратувати абощо, я тільки кажу, як воно с. Я зроду не був йолопом. Ви повинні визнати, що я не дурний. Найрозумніше, що я придумав, так це нагнав свою жінку під три чорти, бо, якби не нагнав — що б тоді? Я тоді не сидів би тут, а перед будинком пе стояла б моя машина. Хіба не так? Я набрався розуму від таких, як ви, міс Елікзандер.

— Як це розуміти — від мене?

— Я приходив туди на дев'яту ранку, коли ваша богадільня відчинялася. Ми заходили всередину — іпо-ді й вона зі мною з одним з наших дітлахів — і стовбичили в черзі, не маючи змоги зняти пальта, потім десь опівдні ми доходили до тієї загороди, де починалися стільці і можна було присісти. І, просиджуючи там годинами, я спостерігав за вами і багато дечого перейняв: як балакати і як усміхатися, коли насправді кажеш якомусь бідоласі забиратися під три чорти.

Того разу, коли зняла лемент якась жінка, я бачив усе! Усе до краплі! Ти встромила в неї шпильку і не витягала, поки не доконала її — ти, стара бридка паскудо!

— Забирайтеся звідси!

Він коротко засміявся — сміх його скидався на гарчання — і скочив на ноги, ніби вона вчепилася в нього. Потім схопив її за руку й почав викручувати.

— Все одно, хто попався — ти чи хто інший,— шипів їй просто в обличчя,— всі ви там мерзотники, один не кращий від другого! Шість років я чекав, поки перестріну когось з вас...— Кетрін випручала руку, і він дав їй ляпаса, влучного й неквапного, ніби виважував удар. Кетрін закричала, і він вдарив її вдруге, тепер сильніше.— Заткни пельку, а то я вискубу тобі все волосся. Дамочко, я тебе угроблю, я розіб'ю тебе на гамуз! Заткнися або я так проволочу тебе по цій смердючій кімнаті, що й тельбухів своїх не визбираєш — чуєш?

Наступний удар влучив їй у перенісся, і вона впала. Сидячи на підлозі, не маючи сили підвестися на кволі поги, вона дивилася знизу вгору на містера Мот-та. Тонке пасмо волосся впало йому на почервонілий лоб. Він важко дихав. Обтер руки об штани, ніби витираючи бруд. Кетрін дивилася, як ворушаться його губи, і знала з лихого блиску в його очах, що він вимовляє, які слова всі вони вимовляли, хоч і не вголос,— пильно дивилася иа цього, закам'яніла, аж поки її погляд втупився в порожнечу; вона залишилася сама.

Чекала. Отерплість біля очей зменшилася, перейшла у біль, і тепер вона могла плакати. Ридання були нестямні, мов удари, і груди важко здіймалися, даючи їм вихід, звільняючи їх. Вона не плакала вже багато років. Ціле життя, сповнене плачу, стояло перед

псю, але вона не знала причини. Таємниця її муки, здавалося, була захована в довгій вервечці млявих повій з жовтувато-сірими обличчями і збанкрутілих чоловіків, чи притаїлася в цьому будинку, у пам'яті про матір і батька, чи в тротуарі, що простягнувся сюди від бульвару. Кетрін — знову дівчинкою — йшла цим тротуаром з книжками під пахвою, але вона не розуміла. Не розуміла ні ненависті містера Мотта, ні звідки в нього сила, щоб примусити її так страждати.